

KOVÁCS BALÁZS

JÓZEF BEM, A BÉCSI FORRADALOM HŐSE

Józef Zachariasz Bem (1794–1850), a magyar szabadságharc egyik emblemikus alakját jól ismerjük, viszont kevésbé közismert Magyarországon a bécsi forradalomban betöltött szerepe. Írásomban a lengyel emigráns Bécsbe kerülését, működését, valamint szökését és Magyarhonba utazását fogom bemutatni.

1847-et és 1848 első hónapjait Londonban töltötte a lengyel tábornok, Bem. A forradalmi hullámot kihasználva április 12-én körlevelet bocsájtott ki. Ebben rávilágított, hogy Nagy-Britanniának kereskedelmi és ipari haszna is származna abból, ha egy független Lengyelországgal köthetne megállapodást. Ennek megvalósulásához csupán az kell, vélte, hogy az angolok az 1815-ös bécsi kongresszus pontjai mellett kiállva követeljék Lengyelország autonómiájának visszaállítását. Lord Palmerston brit miniszterelnök azonban válaszában a semlegesség elvét képviselte. Bem azonban nem torpant meg, így májusban már Párizsban küzdött nemzetéért. Május 19-én személyes meghallgatást kért Louis E. Cavaignac francia hadügyminisztertől. A miniszter elfoglaltságára hivatkozva visszautasította a személyes találkozót, ugyanakkor felajánlotta Bemnek, hogy mondanivalóját írásban közölje. Irományában a tábornok kitért az Osztrák Császárság mentsvárát jelentő orosz–osztrák szövetségre és a megállapodás Franciaországot érintő veszélyére. Az emlékirat szerint ezt egy olyan lengyel légő megszervezésével lehetett volna kiküszöbölni, ami Lengyelországban is képes forradalmat kirobbantani. Továbbá kitért arra, hogy Magyarország és Galícia közös érdeke, hogy megszabaduljon a Habsburgoktól. Ezután Bem felvette a kapcsolatot a párizsi forradalmat követően létrejött Lengyel Emigrációs Bizottsággal és annak vezetőjével, a Galíciában tartózkodó Józef Dwernicki tábornokkal. Tehetsége ellenére azonban a lengyel hőst nem vették be a szervezkedésbe.¹ Bem a mellőzöttségen túl anyagi gondokkal küzdve augusztus 21-én bukkant fel Lembergben. Kezdetben a helyiek a bottal járó öregemberben alig ismerték fel Osztrólenka egykori hőseit. A bizalmatlanság ellenére a sokat megélt katonát felkérték, hogy a lembergi nemzeti gárda egyik századának ő legyen a parancsnoka. Csakhogy a galíciai nemzeti gárdák parancsnoka az a Roman Wybranowski volt, akiért az osztrák kormány kezeskedett.²

¹ *Kovács István*: Bem tábornok az örök remények hőse. Bp. 2014. 74.: Józef Zachariasz Bem 1847-ben betegeskedve és mélyszegénységben töltötte mindennapjait Londonban. Megélhetését a lengyel és magyar ügy támogatója, Lord Stuart Dudley biztosította.

² *Kovács I.*: Bem tábornok i. m. 74–75.

Másrészt Bem tábornok ekkor már nagyobb dolgokat tervezett, s figyelme a magyarországi események felé irányult. Az országban uralkodó polgárháborús helyzetet látva 1848 szeptemberében arra az elhatározásra jutott, hogy Bécsen keresztül Magyarországra utazik. Célja egy lengyel–szláv légió megalakítása volt a magyarok ügyének megsegítésére. Ez tervei szerint ténylegesen egy lengyel–horvát szerveződést jelentett volna, hogy ellensúlyozni lehessen az I. Miklós orosz cár által képviselt pánszláv ideológiát, valamint az így toborzott katonák hazájuk ügyének is jó szolgálatot tehettek volna. A tábornok elképzelése rövid időn belül, október 5-én nyilvánosságra került Lembergben a következő címmel: *Magyarok és lengyelek a mai európai helyzetben*. Eszerint a légió a szlávok és románok alkotmányos jogainak biztosításán túl a magyarországi belső rend és nyugalom helyreállítását célozta.³

Nem sokkal korábban Josip Jellačić horvát bán és Theodor Baillet de Latour cs. kir. hadügyminiszter levelezése gróf Batthyány Lajos magyar miniszterelnökhöz, majd tőle Pulszky Ferenchez, a magyar király személye körüli minisztérium (magyar külügyminisztérium) államtitkárhoz jutott. Pulszky röplapok formájában terjesztette a bécsiek között a hírt, miszerint a két ország katonai szembekerüléséért a „kamarillát” terheli a felelősség. Bécsben a harmadik forradalom október 6-án vette kezdetét. A magyarok ellen indított gránátos zászlóalj ugyanis felmondta az engedelmességet az irántuk érzett szimpátiából. Ezt követően a gránátosok és a helyőrség csapatai összecsaptak, amibe beavatkozott a bécsi nemzetőrség egy része, illetve az Akadémiai Légió is, majd az összeverődő tömeg bosszút állva a menekülő Latour hadügyminisztert meglincselte, és holttestét egy lámpaoszlopra akasztották fel. Ezután kezdetét vette a küzdelem a bécsi forradalmi tömegek és az Olmützbe menekülő Udvar között.⁴ Pulszky Ferenc 1848. október 7-én az OHB-hoz írt levelében részletesen beszámolt az október 6-i eseményekről. Megerősítette Latour hadügyminiszter halálát, valamint azt is, hogy a Hrabovszky gránátosok nem akartak Jellačić oldalán a magyarok ellen küzdeni, így a parancsot megtagadva felkelés robbant ki. A levélből ugyancsak kiderül, hogy ekkor, a harcok során három magyar zászlóalj Bécsben tartózkodott.⁵ Mindazonáltal Pulszky Ferenc felelőssége Latour halála kapcsán felvethető, mivel ő volt az, aki Kászonyi Dániel nyomására tizenháromezer-hatszáz

³ *Kovács István*: Bem József. Rubicon 10. (1999) 4. sz. 26.

⁴ *Hermann Róbert*: Latour nyakán köté... Magyar pénzből? Élet és Tudomány 63. (2008) 40. sz. 1261.

⁵ *Pulszky Ferenc*: Az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. 67. Sopron, 1848. október 7. Pulszky Ferenc levelei a bécsi forradalom kitöréséről. In: Kossuth Lajos 1848/49-ben III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Első rész. 1848. szeptember–december. Sajtó alá rendezte Sinkovics István. (Kossuth Lajos összes munkái XIII.) Budapest, 1957. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xiii-FDB0/kossuth-lajos-184849-ben-iii-kossuth-lajos-az-orszagos-honvedelmi-bizottmany-elen-első-resz-1848-szeptemberdecember-FDBC/67-sopron-1848-október-7-pulszky-ferenc-levelei-a-becsi-forradalom-kitoreserol-1023B/a-az-orszagos-honvedelmi-bizottmanyhoz-1023C/> (Letöltés ideje: 2021. 08. 30. 21:24)

forinttal támogatta a bécsi diákokat abban, hogy a katonákat borral megvendéjeljék, majd Bécsből történő elindulásukat megakadályozzák.⁶

Eközben találkozhatott Bem a magyar kormány küldöttével, Szirmay Pál képviselővel, aki október 8-án indult Bécsből Galíciába. Az sem kizárt, hogy már Lembergől együtt utaztak a cseh fürdővárosba. A katona utazásával elhanyagolt lábsebét kívánta kikúráltatni.⁷ Bizonyos források arra engednek következtetni, hogy Szirmay Pál volt, aki Bemet meggyőzte, hogy álljon a magyarok szolgálatába. Sőt, ő ajánlotta be a lengyel emigránst a császárvárosban tevékenykedő Pulszky Ferenchez.⁸ Szirmay hadbíróági ítélete mindenesetre bizonyítottnak vette, hogy külföldi utazásával eleve Bemet kívánta Magyarországra hozni.⁹ Pulszky, Wargha Istvánon és Szirmayn kívül fontos szervezői szerepet kaptak a Bécsben tartózkodó magyar parlamenti képviselők, mint például Hettyei Vince, Ragályi Ferdinánd és Grove István, akiket a magyar kormány a helyi politikai erőkkel történő kapcsolatépítés céljából küldött a császárvárosba.¹⁰ Wargha István, a külügyminisztérium egykori hivatalnok a 1850. január 10-i hadbíróági kihallgatása során azt vallotta, úgy hallotta, hogy Kossuth bizalmatlan Móga Jánossal szemben, s felmerült benne az a lehetőség, hogy Bem vehetné át a hadsereg főparancsnokságát, s vélhetőleg ezért hívta Magyarországra. Természetesen egyáltalán nem biztos, hogy pontos ismeretei voltak erről, de teljes mértékben nem lehet kizárni azt, hogy Kossuthék fejében szeptemberben ez a lehetőség is megfordult.¹¹

Az egykori lengyel tüzérparancsnok ismét harcmezőn

Szirmay Pál közreműködésével tehát Pulszky Ferenc hívására érkezett meg Bem Bécsbe. Október 10-én egy kém arról számolt be, hogy a lengyel emigráns már a leopoldstadti Fekete Sashoz („Zum Schwarzen Adler”) címzett fogadóban tartózkodott.¹²

⁶ *Kászonyi Dániel*: Magyarhon négy korszaka. Fordította Kosáry Domokos. A bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Márkus László. Magyar Századok. Bp., 1977. 210–211, 214–215.

⁷ *Tomasz Szubert*: Hős vagy kalandor: Bem tábornok Bécsben. Hadtörténelmi Közlemények 122. (2009) 4. sz. 963.

⁸ *Pulszky Ferenc*: Életem és korom. Bp. 1884. 392.

⁹ Szirmay hadbíróági ítélete: Votum Informativum, Hadtörténelmi Levéltár, Abszolútizmus kori iratok, pesti hadbíróság, 1852-2/27. Szirmay Pál hadbíróági eljárásának iratai.

¹⁰ *Deák Ágnes*: A koronás Wargha. Bp. 2010. 96.

¹¹ Wargha kihallgatási jegyzőkönyve 1850. január 10. Wargha István kihallgatási jegyzőkönyve, 1849–1850. Hadtörténelmi Levéltár, Abszolútizmus kori iratok, IV. fondfőcsoport, 40/g. K.k. Militär Central Untersuchungscommission zu Wien 1849. II.a-b. v. Stefan Wargha

¹² *Szubert, T.*: Hős vagy kalandor i. m. 964. Szymon Żułowski vallomásából tudjuk, hogy Pulszky Ferenc Kossuth utasítására Władysław Sierakowski követ révén levelezett a lengyel emigránssal. A tábornok ezer dukátot is kapott azért, hogy Lembergől Magyarországra utazzon.

Ezzel szemben Kászonyi Dániel visszaemlékezésében azt állítja, hogy már október 2-án a Pulszky Ferencsel törtető egyeztetést követően Kászonyi és Szirmay a Frankfurt Hotelhez mentek, ahol a lengyel tisztek között felismerték Bem tábornokot. Az emlékirat alapján gróf Batthyány Lajos egykori miniszterelnök és Eötvös József leköszönt miniszter is ugyanezen a helyen szállt meg ekkor. Ezután Kászonyi tárgyalásba kezdett az ott lévő katonákkal azért, hogy megnyerje őket a magyar ügy megsegítésére. A tárgyalás sikeresnek bizonyult, hiszen a felek megállapodtak arról, hogy Magyarország ezer embert kap segítségül egy légió formájában.¹³

Wargha István október 10-én Nyáry Pálnak, az Országos Honvédelmi Bizottmány alelnökének arról számolt be, hogy másnapra várják József Bemet. Ehhez a lengyelnek és kísérijének a szükséges útlevelet pedig Wargha már meg is szerezte.¹⁴ Az egykori tüzérparancsnok végül vélhetően csak október 12-én, vagyis Wenzel Caesar Messenhauser, a forradalom későbbi vezetője kinevezésének napján érkezett meg az osztrák fővárosba.¹⁵

A Wargha István kihallgatása során elmondottak meglehetősen zavarosnak tünnek, mivel szerinte a lengyel katona a császárvárosba egy számára kiállított osztrák útlevéllel érkezett meg egy Barthos nevezetű kísérijének társaságában.¹⁶ Egy másik kihallgatása során pedig Wargha állította, hogy egy Barthos nevezetű férfi október 10-én felkereste őt azzal, hogy Bem a következő napon fog megérkezni. Továbbá kihallgatóival igyekezett elhitetni, hogy Pulszky volt az, aki a lengyel és kísérijje számára hamis útleveleket állított ki.¹⁷ Barthos Edéről tudjuk, hogy a bécsi történesek idején valóban a császárvárosban tartózkodott. Tudniillik a magyar országgyűlési képviselőt Csány László magyarországi kormánybiztos küldte Bécs városába hírszerzőként. Tevékenységét bizonyítja az őszi bécsi forradalomról szóló jelentés, amiben a császárvárosban zajló események kihasználását kérve Jellačić ellen határozott fellépést és győzedelmes csatát remélt.¹⁸ 1848. október 9-én Csány Lászlónak íródott levelében Barthos megírta, hogy Pulszky Ferenc benyújtotta lemondását, de a minisztérium ezt nem volt hajlandó elfogadni. Csakhogy ennek ellenére Barthos állítása szerint csak saját magára számíthat, mivel Pulszky ekkor már nem tartózkodott a császárvárosban.¹⁹

¹³ *Kászonyi Dániel*: Magyarhon négy korszaka. Fordította Kosáry Domokos. A bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Márkus László. Magyar Századok. Bp., 1977. 207–208.

¹⁴ *Deák Á.*: A koronás Wargha. i. m. 99.

¹⁵ *Szabert, T.*: Hős vagy kalandor i. m. 964.

¹⁶ Wargha István kihallgatási jegyzőkönyve 1850. január 11.

¹⁷ Wargha István kihallgatási jegyzőkönyve 1850. január 11.

¹⁸ *Barta István*: A magyar szabadságharc vezetői és a bécsi októberi forradalom. In.: Századok (85.), 1951 448–449.

¹⁹ Barthos Ede Csány Lászlónak. 194. Bécs, 1848 október 9-én. In.: Deák Imre: 1848, ahogy a kortársak látták. A szabadságharc története levelekben. Budapest, 1943. 243–244.

Mindazonáltal tudjuk, hogy Barthos kívánsága nem teljesülhetett, hiszen a magyar seregnak egy bátor vezető hiányán túl a hozzáértő tisztikart is nélkülöznie kellett. Ugyanis Móga tábornagy már korosnak számított, valamint félt az is, hogy a sokéves császár-katonai szolgálatot követően a tisztekkel együtt tétovázna a magyar ügy és a császárnak tett esküje között. Ekkoriban Kossuth Bemmel kapcsolatos szeptemberi elképzelése emiatt is kerülhetett megfontolásra.²⁰

Messenhauser katonai szerepvállalása előtt találkozott a lengyellel, akiről a következő megállapításokat tette: Kicsi, zömök, gömbölyű arcú és ősz hajú. Megszólalása azonban tekintélyparancsoló, mondhatni „tábornokos”, mivel tudott parancsolni, és tisztjei bizalmát is sikerült elnyernie.²¹

A Bem és Pulszky közötti bizalmas viszonyt jól mutatja, hogy a lengyel Pulszkytól hozzájárulást kért ahhoz, hogy a bécsi katonai erők vezetését tapasztalatával támogassa. Kossuth megbízottja a magyar kormány nevében jó szívvvel adta ehhez hozzájárulását.²² Wargha beszámolója ugyancsak megerősíti, hogy Pulszky és Bem Bécsben rendszeres kapcsolatban álltak egymással, emlékei szerint a lengyel katona megérkezését követően október 13-án vagy 14-én beszélhettek először egymással.²³

Bem kinevezése főparancsnok-helyettesi pozíciót jelentett, vagyis a város stratégiai védelmi feladatainak ellátásáért ő felelt. Ehhez még a megbízás elfogadása előtt katonáival körbe kellett járnia a császárvárost. Beszélt a nemzetőrség vezetőivel, a kerületek parancsnokaival és Messenhauserrel. Társával, Edward Jełowicki ezredessel koordinálta a város védelmének megszervezését, barikádok építését.²⁴ Október 14-én a lakosság az osztrák főváros falragaszaiból értesült arról, hogy nemrég megérkezett Bem tábornok, és az október 12-én kinevezett Wenzel Messenhauser főparancsnok jobbkezeként közreműködik Bécs védelmének koordinálásában.²⁵ Ekkor Messenhauser és Pulszky megállapodást kötött, aminek értelmében a lengyel katona a főparancsnok segítője lesz. A publicista Messenhauser mindenekelőtt kiáltványok írásával foglalkozott.²⁶

²⁰ Barta István: A magyar szabadságharc vezetői és a bécsi októberi forradalom. In.: Századok (85.), 1951. 448–449.

²¹ Kovács I.: Bem tábornok i. m. 84.

²² Szubert, T.: Hős vagy kalandor: Bem tábornok Bécsben. i. m. 963.

²³ Wargha István kihallgatási jegyzőkönyve 1850. január 11.

²⁴ Szubert, T.: Hős vagy kalandor i. m. 970.

²⁵ Kovács I.: Bem tábornok i. m. 84.

²⁶ Szubert, T.: Hős vagy kalandor i. m. 964.

1. ábra: Józef Bem²⁷

Bem külsőleg alacsony, sovány embernek számított. Ehhez pisze orr és kerek szakállviselet is társult, ezért mondhatni szlávós kinézetűként vonult be a köztudatba. Emellett rendkívül művelt volt, hiszen anyanyelvén kívül tudott franciául, és törten, de a német nyelvet is beszélte. Küllemre azonban nem volt bizalomkeltő a bécsiek körében. Ismertetőjegye egy unikális fekete kalap volt, amely német sassal és fehér tollal volt díszítve, valamint egy fekete köpenyt viselt, amit a jobbján tartott távcső egészített ki. Életkorát meghazudtolva hatvan-hetven évesnek nézett ki. Valójában 1848 októberében csupán ötvennégy esztendő volt. Bajtársai zárkózott és szívós természetű emberként ismerték. Tanácskozásokon gyakori szófordulatként használta a „denken”, vagyis gondolkodni kifejezést. Alárendeltjeinek irányába érzett bizalmatlansága kinevezését követően sem múlt el, mivel a lengyel legionárius szűkebb körét döntően magyarok és lengyelek alkották. Messenhauser Schwarzenberg herceg nyári palotájában tartózkodott, míg Bem a vele határos Belvederében töltötte ideje jelentős részét, ahol a cs. kir. műkincsgyűjtemény volt fellelhető. Az idős lengyel számtalan segítővel rendelkezett. Közülük kiemelendő a jobbkeze, Aleksander Peplowski orvosdoktor. Szakmai gárdája megközelítőleg 26–28 személyből állt, ami Bécsnek napi 65 forintjába került. A fizetési jegyzékben nem szerepelnek pontos adatok Bem javadalmazásával kapcsolatban, a lengyel tábornok ugyanis lemondhatott a honoráriumáról, mivel nem található forrás, ami számára pénzkifizetést rögzített volna. Ez a vele szemben tapasztalható ellenszenvet tekintetbe véve elképzelhető. A felkelés egyik parancsnoka, Daniel Fenner von Fenneberg saját kérésére napi 6 forint tiszteletdíjban részesült. A személyi állomány egy idő után kicserélődött. Ennek következtében Eduard Kuchenbäcker segédtsízt, a bécsi Műegyetem egykori professzora átkerült Messenhauser parancsnokhoz, így az új összekötő Bem és közte Szymon Żuławski lett.

Míg Bem főhadiszállásán a nemzetőrség azon része tartózkodott, amely a központi védelem ellátásáért felelt, addig Messenhauser táborában a mobilalakulatok tartózkodtak. A mobilgárda vezetőjeként, Messenhausernél 400 nemzetőrfelett rendelkezett, viszont mivel az újonnan megalakult mobilgárda-alakulatok egymás után ütöttek tábornokot, sokan azt

²⁷ <http://www.bildarchivaustria.at/Preview/7755245.jpg>, (Letöltés ideje: 2021. 04. 02. 11:20)

gondolhatták, hogy az említettnél jóval nagyobb a létszámuk. Míg a parancsnok helyettese tehetséges katonaként vonult be a köztudatba, addig Messenhausert inkább írói vénájáról ismerték sorstársai. Így nem meglepő, hogy ő inkább hirdetményekkel, falragaszokkal igyekezett a bécsiek bizalmát megnyerni. Anton Schütte, a bécsi események egyik szemtanúja megjegyezte a parancsnokról, hogy csendes, visszahúzódó, ámbár nagyon megfontolt személyiség, aki a forradalom kezdete óta ragaszkodott Bemhez. Egy megfigyelő szerint Osztrolenka hőse ezzel szemben kitűnő katonai képességekkel rendelkezett. Magasabbra értékelték szaktudásában, mint Messenhausert, Edward Jelowicki lengyel származású tüzérezredest vagy a tehetségtelennek vélt hadsegédét, Daniel Fenner von Fenneberget.²⁸

Október 16-án megérkezett a bécsi ellenállók megsegítésére küldött ágyúlőpor, aminek feladója a magyar kormány volt. Az utánpótlás megérkezését Pulszky Ferenc jelentette Magyarországra. Emellett további fegyvereket kért a bécsi nép megsegítésére, amiért cserébe továbbra is tájékoztatta az OHB-t a bécsi történekekről.²⁹

Ugyanezen a napon az ideiglenes főparancsnok Messenhauser Bemet korlátlan tejjhatalommal ruházta fel, hogy megszervezhesse a város védelmét. A felállított táborok a Belvedere és a Schwarzenberg palota közelében helyezkedtek el, amelyek, amint arról szó esett, főhadiszállásként is működtek. A korlátlan hatalommal az új vezető megkapta a mobilgárda táborfőnöki tisztséget is. Így tovább élt a Bem képviselte támadó elképzelés, és háttérbe szorult a városi tanács által szorgalmazott védekező stratégia. A katona szívóssága meghozta eredményét, hiszen megkezdődött az egyetemen a löszergyártás, gyutacsgyár jött létre, amelynek központja a bölcsészkar nagyelőadó volt. Az egyik bécsi katona, Ludwik Hauk szerint azonban a töltényhüvelybe puskapor helyett homokot töltöttek, és előfordult, hogy a gyutacsokból is hiányzott a betét. Október 16-án Bem és Messenhauser látta, az óvatoskodó városi tanács hatása alatt álló nemzetőrséggel nem lehet együttműködni, egy újonnan megalakuló gárdához kezdtek el toborozni. A belvedere-i táborban sorra jelentkeztek az önkéntesek. Az új egységeket döntően a városi szegénységhez tartozó munkások, napszámosok és kézművesek alkották.³⁰ Október 20-án Alfred zu Windisch-Grätz tábornok, az Itálián kívüli császári hadsereg főparancsnoka, Bécsset körülvevő serege élén kihirdette az ostromállapotot Bécsben, és az ellenállókat megadásra szólította fel. Válaszul Bem és Messenhauser kiáltványt tett közzé, amelyben harcra buzdították a lakosságot. Eközben a lengyel légiós tovább várta a mozgó gárdába jelentkező embereket, akiknek szolgálataiért fizetséget kínált. Például egy gárdista 25 krajcárt, míg egy hadnagy 2 forintot kapott volna naponta. A felhívás ellenére gondot okozott a szakképzett tüzérek hiánya. Ekkor Bem azt tervezte, hogy egy olyan lengyel-szláv légiót állít fel, amely magyar földön is bevethető

²⁸ Szubert, T.: Hős vagy kalandor i. m. 961., 967–972.

²⁹ Kovács Endre: Bem József. Hadtörténeti Intézet, Budapest, 1954. 242.

³⁰ Szubert, T.: Hős vagy kalandor i. m. 970–972.

lesz. A tervet azonban meghiúsította az, hogy nem volt elég jelentkező. Szerencsére ekkor Anton Kucelmann vezetése alatt egy 500 fős lengyel légió készenlétben állt. Október 21-én a belvedere-i táborban 3778 ember tartózkodott. Bem felhívására több új katona is megjelent a védelmi vonalban (Frantz Wutschel, Leopold Wittenberg). Az egységet ezután felosztották. A hátországi csapatokat arra a Fennebergre bízta, aki teljesen Bem utasításait követte. Ezzel szemben a polgárokból álló régi nemzetőrség nem akart részt venni a harcokban. A nemzetőrség 1848. október végén 18 ezer főt számlált, így joggal remélték, hogy átvehetik az irányítást a Bem mellett felsorakozó 7000 fős gárdával szemben. Október 23-án Windisch-Grätz követelte a kapitulációt. Bem felkészült a harcokra, ugyanis tudta, hogy a külvárosokat átszövő falakkal jól védheti a várost és a várható támadási pontokat (Jägerzeile, Prater Park) is felmérte. Október 24-ére virradóra készenlétbe helyezte az új gárdák egy részét, és magához vett néhány ágyút azért, hogy a Nussdorf városrészben az ellenség által felállított pontonhidat elpusztítsa. Egy bécsi litográfus, Jacob Moncrette visszaemlékezése szerint a stratégia Bem ki akart törni a nussdorfi védvonalon, de tervét a városi tanács nem hagyta jóvá, a tisztikarban is éles vita folyt. Továbbá a közhangulat is a kitörés ellenzőit támogatta. Fenneberg, úgymond, „kitörési mániája” miatt Bemet gúny tárgyává tette.³¹

Eközben a magyarországi helyzet rendeződni látszott, mivel a pákozdi csata (1848. szeptember 29.) során a szerveződő magyar haderő legyőzte Jellačić csapatait. Sőt, Móga János fővezér katonáival üldözőbe vette a horvát bán létszámfölényben lévő alakulatait. Az üldözés azonban félbeszakadt, mivel október elején vita alakult ki az osztrák–magyar határ átlépésének jogosságával kapcsolatban. Október 9-én Móga csak a képviselőház jóváhagyásával volt hajlandó átlépni a Lajtat. Egy nappal később, 10-én Pázmándy Dénes, a képviselőház elnöke és Kossuth Lajos, az OHB vezetője is a bécsiek ügyének megsegítését és a határátlépést szorgalmazta. A felterjesztések elfogadása ellenére Móga meggyőzte Pázmándyt, illetve Móga vezérkari főnökét, Kohlmann József ezredest arról, hogy a magyar haderő jelenlegi helyzete miatt a további üldözés értelmetlen, illetve Bécsből sem érkezett segélykérés, ezért a magyar sereg nem lépi át a határt. Bécsből valóban egyetlen hivatalos szerv sem fordult segítségért a magyarokhoz. Ennek ellenére két ízben, október 12-én, illetve október 18-án is megindultak Móga csapatai az Osztrák Császárság határának átlépésére. A döntő megmozdulás viszont csak október utolsó napjaiban történt. A döntésképtelenséghez hozzájárult, hogy magyar oldalon mindössze körülbelül 21000 magyar katona állt, míg a Bécsből kiszorult helyőrség és a császárváros alá érkező horvát haderő együttesen 40000 főt számlált.³²

³¹ Szubert, T.: Hős vagy kalandor i. m. 972–976.

³² Hermann Róbert: Elszalasztott lehetőségek: Alternatív '48. Rubicon 29. (2018) 11–12. sz. 6–8.

Október 22-én Móga János Kossuthnak címzett levelében arról írt, hogy csak akkor támadja meg a császári csapatokat, ha Bem 25000 emberrel Bécsből a segítségére tud sietni. Így talán reális esély lett volna a császári segélycsapatok megfutamítására. Ugyanakkor a lengyel stratégia és Kollmann József ezredes még találkozni sem tudott egymással, mivel a bécsi felkelőket nemcsak Windisch-Grätz ostromgyűrűje, hanem Jellačić is elzárta a magyaroktól. Szymon Zuławski segédtsízt beszámolójából tudjuk, hogy hogyan szóltak a lengyel tábornok tervei: Először Móga Schwechatnál támadjon, míg Jelowicki feladata a császári csapatok Simmeringnél és a Praternél történő egyesülésének megghiúsítása volt. Bemnek pedig Windisch-Grätzet kellett volna csapdába szorítani. A sáncokat ezalatt Messenhauser vezénylete alatt a nemzetőrök védték volna. Ezt a tervet az ágyúk és tüzérség hiánya (pénzhiány) tette szükségessé. A szolgálatban lévők közül kiváltképp a tüzérség és a lovasság harci kedvének hiánya okozott problémát. Zuławski visszaemlékezése szerint Bemnek volt még egy trójai falóként vázolt terve. Eszerint ha az ellenség közrefogja őket, akkor válaszul felrobbantják a barikádokat. Az elképzelést a város védelme érdekében Messenhauser ellenezte, annak ellenére, hogy Bem segítője, Jelowicki ezredes már előkészítette a puskaporral töltött fakigyókat. Október 25-én a rendelkezésre álló tapasztalatlan csapatokkal Bem ismét a kitörésen törte a fejét, mivel a Jägerzeilen (Leopoldstadt) található nyári palotában 200 császári katonát akart megfutamítani. Az akciót Zulawski ellenzése ellenére Bem végrehajtotta, ami csúfos megfutamodást hozott. Így a Praterből a 800 emberből alig 100 érkezett vissza, mivel a többiek ijedtükben elmenekültek. A város számára ezért csak a megalkuvás és a tárgyalás maradt. Október 26-án Windisch-Grätz megindította a támadást az ellenállókkal szemben. Bem védekezéséül barikádokat emeltetett. Ő maga a Jägerzeile és a Tabor negyedik barikádjánál tartózkodott a harcok idején. Messenhauserrel a lengyel dzsidasok révén tartotta a kapcsolatot. Később már csak kisebb összecsapásokra került sor, amit Bem a sáncok építésére és a barikádok erősítésére használt.³³ 1848. október 28-án Windisch-Grätz 70 ezer fő számú serege megrohanta a Leopoldstadt városrészt. Nem meglepő módon könnyen győzedelmeskedett a nemzetőrséget és a 7-8 ezer fő számú önkéntes csapat felett. A végső vereséghez Ludwig Hauk újságíró szerint a nemzetőrök megvesztegetése is hozzájárult. Bem szívügyét, a Csillagbarikád által védett Jägerzeilét a négyeszeres túlerőben lévő császári csapatoknak még mindig nem sikerült bevenni. Eközben a védők lőszere elfogyott.³⁴

Miközben a császári csapatok Bécs körbezárásával gyengítették a városban az ellenállást, addig a magyar főssereg megindította a támadást, és október 30-án megütköztek a szemben álló felek.³⁵

³³ Szubert, T.: Hős vagy kalandor i. m. 976–980.

³⁴ Szubert, T.: Hős vagy kalandor: Bem tábornok Bécsben. i. m. 967., 972–984.

³⁵ Hermann R.: Elszalasztott lehetőségek i. m. 8.

A közeledő hadsereg a Szent István torony főparancsnoka is figyelte. Ezt a bécsiakkal közölvé újra felébresztette az ellenállást. Hiába várták azonban a magyar csapatokat, mivel azok 31-én Schwechatnál vereséget szenvedtek. A forradalom ügye ezzel elbukott, s pár nappal később az ellenállás vezetőjét, Messenhausert elfogták és agyonlőtték. Ezzel szemben Bem egy ismeretlen szemtanú szerint egy barikádon vezényelte a csapatokat, s ez alatt golyó általi mellkasi sérülést szerzett. Azonban még ekkor sem hagyta abba a vezénylést, hogy ellássák a sebét. A városban a már említett Peplowski orvos szabad ágyat keresett Bemnek, hogy elláthassa a sérülést. A sebesült tábornok azt kérte hű emberétől, Żuławskitól, hogy kísérelje egy fogadóba. Helyhiányra hivatkozva a „Zur Stadt London”-ba, majd a „Zur Stadt Frankfurt”-ba sem tudták befogadni. Így az orvos vitte a hírt, hogy Latour egykori hivatalában, a hadügyminisztériumban készítettek elő neki fekhelyet. Bem mellett ekkor Peplowski, Żuławski és másik három bajtársa (Valentin, Wehle, Schmidt) maradt. Ezután a műszaki alakulatok első századától egy Göring nevű százados és az Akadémiai Légiótól Hrabowsky parancsnok tájékoztatta az ágyban fekvő felettesüket, hogy nem tudják tartani a glognitzi pályaudvart a császáriakkal szemben.³⁶ Mihelyt Bem megpihent, a magyar származású szolgálata alatt álló Horetzky, a tábornok irodaparancsnoka tette tiszteletét nála. Miközben orvosa ellátta a beteget, ezalatt a vendég több alkalommal is megcsókolta felettese kötését. A cinikus Żuławskit ez a gesztus felháborította. Ezután a mariahilferi gárda tagjai a szobába berontva meg akarták ölni az ágyban fekvő Bemet, de állapotát látva úgy döntöttek, hogy életét a sorsra bízzák. Miután a bécsi forradalom ügyét szolgáló katona felébredt, levest kért. A beteg kérését szem előtt tartva az orvos rögvest menesztette a segédtisztet. Żuławski a kívánságot teljesítve a „Zur Kugel am Hofe” nevű fogadóból hozott levest. Elővigyázatosságból még a leves kimerésénél is ott volt, hogy a mérgezés gyanúját elkerüljék. Evés után József Bem, majd az őt körülvevő segédtisztek is nyugovóra tértek. Nem sokkal ezután megjelent Messenhauser, és egy konfliktushoz kísérté bajtársát, akivel ezután se szó, se beszéd eltűntek. Az orvos és a tábornok ekkor vették észre, hogy a sebesült kocsija eltűnt. A meglepődött emberek a parlamentbe mentek, viszont az ott lévő baloldali követek, mint József Goldmark, Robert Blum és a rajtuk kívül jelen lévő személyek nem tudtak érdemi információval szolgálni. Żuławski későbbi kihallgatása során azt vallotta, hogy Bem császári katonának, öregasszonynak vagy kocsisnak öltözve tűnt el.³⁷ Október 29-én éjjel egykor Wargha István a szállásán tartózkodott, amikor hirtelen kopogtattak az ajtaján. A váratlan vendég Messenhauser volt, aki meglehetősen zaklatott volt. Bemmle együtt állt az ajtóban, akit rögtön rá is bízott mondván, nála nagyobb biztonságban lesz, mint mellette. Wargha kihallgatásán azt állította, kezdetben tiltakozott az egyenruhás katona

³⁶ Szubert, T.: Hős vagy kalandor: Bem tábornok Bécsben. i. m. 982–984.

³⁷ Szubert, T.: Hős vagy kalandor i. m. 967., 972–985.

ottmaradása ellen, azonban Messenhauser meggyőzte. Ezután a parancsnok fegyvert kért a magyar hivatalnoktól, aki egy baráti kézfogás során átadta a pisztolyt. A döbönt Wargha felkeltette fogalmazóját, Szontágh Pált, aki a szomszéd szobában pihent. Wargha felszólításra az 1849. május 21-i kihallgatási jegyzőkönyvében is elmondta a történetet, megerősítette Szontágh jelenlétét a szomszédos szobában, valamint azt is, hogy Bem megjelent nála, és a segítségét kérte a szökés megvalósításában. Nem tudjuk, Wargha meglepődése igazi volt-e, vagy számított hasonló látogatásra, mindenesetre azt tudjuk, hogy aznap éjjel meghagyta a portásnak, hogy hagyja nyitva egész éjjel a minisztérium épületének kapuját. A hadbíró-sági kihallgatásán azt vallotta, ezzel csak Messenhauser ezzel kapcsolatban kibocsájtott proklamációjának akart eleget tenni. Wargha István szerepét már azért is bizonyítottnak vehette a katonai ügyész, mivel a bécsi központi katonai vizsgálóbizottság kihallgatásán könnyezett, amikor Bem szöktetéséről faggatták.³⁸ Wargha megszabadította uniformisától Bemet, s civil ruhát kapott. Katonai ruháját elégették, kardját egy szomszéd pincébe rejtették. A portást mondvacsinált okkal elküldve lehetősége nyílt Szontághnak a civil ruhás lengyel katonát saját lakásába átvezetni. Másnap terve szerint elbúcsúzott Szontághtól, majd Bem elszökött, akit ezután este az egyetemi aulában láttak, ahol a diákokkal találkozott. Ezután nyomtalanul eltűnt a császárvárosból.³⁹

Bem és az ellene elkövetett magyarországi merénylet

Bem tábornok a bécsi vereséget követően Magyarországnak vette az irányt. Ezt onnan tudjuk, hogy Kossuth november 3-án jelenti az OHB-nak, hogy a lengyel november 1-jén 6 órakor elhagyta a császárvárost.⁴⁰ Az bizonyos, hogy két nappal később, november-3-án reggel már a Pozsonyi Zöldfa fogadóban tartózkodott, ahol Pulszky Ferenc mutathatta be egymásnak a két nagy tiszteletnek örvendő személyt. Kezdetben a mondhatni „zsibárusra”

³⁸ Wargha kihallgatási jegyzőkönyve 1849. május 21.: Wargha kihallgatási jegyzőkönyvében egy október végi vasárnapra emlékszik Bem megjelenését illetően.

³⁹ *Kovács I.*: Bem tábornok i. m. 90–91. Bem szöktetése Szontágh Pál, Henszlmann Imre és Wargha István tette volt. Ugyanakkor Szontágh kimondottan nagy részt vállalt azzal, hogy a sérült katonát a lakásán bújtatta. Wargha útlevelel látta el a lengyel tábornokot. *Deák Á.*: A koronás Wargha. i. m. 104.

⁴⁰ Kossuth Lajos: Az OHB-nak Bem megérkezéséről, a bécsi helyzetről és a hadsereg szervezéséről. 225. Pozsony, 1848 november 3. Kossuth nov. 3-i pozsonyi intézkedései. In: Kossuth Lajos 1848/49-ben III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Első rész. 1848. szeptember–december. Sajtó alá rendezte Sinkovics István. (Kossuth Lajos összes munkái XIII.) <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xiii-FDB0/kossuth-lajos-184849-ben-iii-kossuth-lajos-az-orszagos-honvedelmi-bizottmany-elen-első-rész-1848-szeptemberdecember-FDBC/225-pozsony-1848-november-3-kossuth-nov-3-i-pozsonyi-intezkedesei-10C05/a-az-ohb-nak-bem-megerkezeserol-a-becsi-helyzetről-es-a-hadsereg-szervezeserol-10C06/> (Letöltés ideje: 2021. 09. 05. 20:21)

hasonlító katona nem győzte meg Kossuthot. Bemet éretlennek tartotta, mivel a császári csapatok megfékezése helyett Fiumével kapcsolatos elképzeléseiről beszélt a magyar forradalmi vezetőnek. Valószínűleg honfitársával, Julius Falkowskival ezen alkalom során beszéltek egymással a lengyel légióra vonatkozó tervekről. Bem nem támogatta a lengyel légió felállításának tervét, mivel véleménye szerint így Magyarország kivívhatja maga ellen az orosz cár haragját, amit Falkowskinak is kifejtett. Mészáros Lázár hadügyminiszter és Görgei Artúr, a feldunai hadtest parancsnoka sem volt jó véleménnyel Bemről a katonai tapasztalatai ellenére.⁴¹ Kossuth kiváltképp Falkowski ellenvéleménye miatt került nehéz helyzetbe Bemmel kapcsolatban, hiszen az OHB elnöke 1848. október 10-én szövetséget kötött az őt meglátogató leMBERGI küldöttséggel. A megállapodás értelmében a magyar honvédsereget támogató, 1200 főt számláló lengyel alakulat felállításáról született döntés.⁴²

Az ellenvéleményeket figyelmen kívül hagyva Kossuth mégis állást ajánlott Bem számára. Először Bemet akarta a szerveződő lengyel alakulat élére állítani, de ez ellen a lengyel honfitársai tiltakoztak. Kiváltképp József Wysocki, a krakkói és József Dzierkowski, a leMBERGI Nemzeti Tanács delegáltjai elleneztek kinevezését. Kétségbe vonták katonai képességeit, amit az 1832-es kudarcba fulladt portugáliai akció szervezésével magyaráztak. Az incidens során ugyanis Bem lengyelekből álló légiót akart szervezni, hogy támogassa az alkotmányosságért küzdő Dom Pedrót. A vállalkozás meghiúsulását a lengyelek idegenkedése és a portugál kormány kezdetben ígért, utána megvont támogatása eredményezte. Ezen felül honfitársai Bem Bécsből való menekülése nyomán bécsi szerepvállalásának jelentőségét is megkérdőjelezték.

A helyzetet súlyosbította a két fél politikai szembenállása, mivel Wysocki és Dzierkowski a lengyel emigráció demokratikus szárnyához tartozott, míg Bem inkább arisztokratikus elképzelésekkel rendelkezett. Válaszul az idősödő lengyel katona arról győzködte Kossuthot, hogy egy önálló lengyel légió megszervezése nemcsak indokolatlan, de kártékony lépés is lenne. Az ellentmondásos vélemények nyomán Falkowski tisztázni szeretne volna a helyzetet, így Bemtől kérte, hogy tárgyaljon ellenfeleivel. Bem Wysockit csak a korára tekintettel idősebb tisztként, nem pedig a leendő légió vezetőjeként kívánta fogadni. Ezalatt Dzierkowski azt tanácsolta Wysockinak, hogy semmi esetre se engedjen Bemnek, sőt, ha szükséges, akkor fenyegetse meg, hogy nyilvánosan le fogja őt járatni. Kettejük megbeszélése azonban a vártnál jobban indult. Először Bem elmondta, hogy a lengyel légiót a várható korai orosz intervenció miatt nem tartja észszerűnek. Továbbá kiemelte a birodalom szlávjai tekintetbe vételének fontosságát, hiszen a lengyelek ezzel a megmozdulással kivívhatják a szlávok ellenszenvét. Ezért inkább ideiglenesen egy lengyel zászlóalj megszervezését támogatta. A többi idegenlégióst pedig a magyar honvéd egységekbe kívánta beolvasztani. Később

⁴¹ *Kovács I.*: Bem tábornok i. m. 94.

⁴² *Kovács István*: Honvédek, hírszerzők, légionisták: A szabadságharc lengyel résztvevőinek életrajzi lexikona 1848–1849. Budapest. 2015. 17.

a zászlóaljbat légióvá, majd sereggé lehetne szervezni, vélte. Erre Falkowski társaival azt válaszolta, hogy mivel a lengyelek ügye a magyarokra lenne bízva, a lengyel önkéntesek létszáma nagymértékben megfogyatkozna. Bem hajlott a megegyezésre, és elismerte, a légió megalakulása a lengyelek fontos nemzeti ügye, de kérte, hogy ne reguláris egységként, hanem demokratikus alapon, vagyis szabad tisztválasztással történjen. A küldöttek egyike ekkor javasolta, hogy legalább parancsnokot válasszanak az új egységnek. Bem ezt is elfogadta azzal, hogy a vezetőnek a tagok sorából kell kikerülni. Ezután a két fél búcsúzni készült egymástól, amikor Wysocki a következőket mondta: „Tábornok, el ne felejtse ígéretét, különben tiltakozni fogunk, s a nép és az egész világ előtt felelőssé tesszük mindazon reményeink megsemmisítéséért, melyeket a magyar háborúra építettünk.”

Bem az öt ért sértések miatt elutasította az együttműködést, majd menesztette Wysockit társaival együtt. Másnap tárgyalásuk eredményét a krakkói nemzeti tanács küldötte ismertette a lengyel fiatalokkal, amiből Bem szidalmazását sem hagyta ki. Ezt követően Wysocki felszólította honfitársait, hogy hagyják el Magyarországot, mivel a szervezkedésre nincs már lehetőség. Az egyik indulatos fiatalember, Francisek Ksawery Kołodziejski november 10-én Bem szállásához, az István fogadóhoz vette az irányt. Amikor odaért, bekopogtatott azon az első emeleti ajtón, ahol Bem lakott. Ekkor egy sebhelyes arcú, kistermetű öregúr nyitott ajtót.⁴³

2. ábra: Bem elleni merénylet⁴⁴

⁴³ *Hermann Róbert*: Lövés a fogadóban: Gyilkossági kísérlet Bem ellen. In: Száz rejtély a magyar történelemből. Szerk. Katona Imre József. Bp. 1997. 134–135.

⁴⁴ <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/SzabadsagharcTortenete-SzabadsagharcTortenete-194849-es-szabadsagharc-tortenete-2-2/gracza-gyorgy-az-184849-iki-magyar-szabadsagharcz-tortenete-512E/iii-kotet-1577/i-lazadokkal-nem-alkuszom-157A/?list=eyJxdWVyeSI6ICJrb2xvZHppZWpza2kifQ>, (Letöltés ideje: 2021. 04. 02. 11:35)

Miután a lengyel fiatal megbizonyosodott arról, hogy a keresett lengyel katonával áll szemben, fegyvert rántott, és a tábornokra lőtt vele. Szerencsére Bem arccsontja felfogta a kilőtt golyót. Így Bem sérülése ellenére képes volt hadsegédjét, Władysław Jordant megakadályozni abban, hogy karddal lekasabolja a merénylőt. Kossuth a merénylet elkövetőjét rögtönítélő bíróság elé akarta állíttatni. Ugyanakkor a bűntársak ügyében is szigorú vizsgálatot rendeltek el. Bosszúból lengyel fiatalok igyekeztek lejáratni Bemét a sajtóban és a nyilvánosság előtt. Kołodziejski a merénylet elkövetésekor mindössze tizenkilenc éves volt, így polgári bíróság hozott az ügyben ítéletet. Büntetése egy ideig csak bilincs viselése és a pellengerre állítás volt. A sajtó folyamatosan Bemét támadta, míg az elkövetőt magasztalta. November 26-án Kossuth utasította a Pénzügyminisztériumot, hogy decembertől Bem tábornoki bérezést kapjon (évi 4000 forintot). November 29-én felkérte Bemét, hogy vállalja el az erdélyi hadsereg főparancsnokságát. Ezt a lengyel katona elfogadta azzal a feltétellel, ha kikerül a magyarországi fővezér hatásköréből. Kettejük megállapodása december 1-jén kiáltvány formájában látott napvilágot. Eközben december 9-én döntés született Kołodziejski ügyében. A vádlottat büntetvéért egy év börtönre ítélték.⁴⁵ Hajnik Pál országos rendőrfőnök azonban 1849. május 19-én Szemere Bertalannak azt jelentette, hogy a bűnöző megszökött a Rókus Kórházból. Május 25-én Vukovics Sebő igazságügyminiszter körözést bocsájtott ki ellene. Ezt követően Kołodziejski Miskolcon beállt a lengyel légióba Ksawery Bognarski néven. Végül a vidini emigránstáborban újra találkozott Bemmél, aki megbocsájtott egykori merénylőjének.⁴⁶

Összegzés

Bem József lengyel tábornok hősiességéhez nem férhet kétség, ugyanis katonaként minden helyzetben teljesítette kötelességét. Váratlanul került az osztrák császárvárosba, hiszen Magyarországra szeretett volna jönni. Bécszet pusztán az utazása miatt érintette volna. Azonban az októberi forradalom kitörése minden tervet megváltoztatott. A Bécsben tartózkodó magyarokkal (Pulszky Ferenc, Szontágh Pál, Wargha István) ettől függetlenül tartotta a kapcsolatot. Hamar sikerült elnyernie a bécsi forradalmi vezetők bizalmát, ugyanis Messenhauser irányítása alatt ő felelt a város védelmének a megszervezéséért. Szívósságáról, kitartásáról és olykor önféjűségéről is több alkalommal megbizonyosodhatunk. Emellett elmondhatjuk róla, hogy nem volt sem pénzsóvár, sem zsoldos katona. Mindig teljesítette

⁴⁵ *Kovács I.*: Bem tábornok i. m. 97–100. November 18-án Wysocki őrnagyi kinevezésével a légió ügye eldőlt. November 26-án felszentelték a lengyel–magyar csapat zászlaját, amin Kossuth is részt vett. Másnap az új alakulat első két százada az aradi táborba vonult. *Hermann R.*: Lövés a fogadóban i. m. 135.

⁴⁶ *Hermann R.*: Lövés a fogadóban i. m. 135.

a rá bízott feladatot. Sokszor, ha kellett, saját testi épsége árán is. Bécsből való szökése nem a gyávaság jele volt, sokkal inkább az újrakezdés lehetősége. Magyar földre érkezve ugyancsak a vele szemben táplált bizalmatlansággal, illetve egy merénnyel kellett szembeülnie. Ez a küzdelmes út segítette őt ahhoz, hogy erdélyi főparancsnokként mutathassa meg katonai tudását.⁴⁷

⁴⁷ Szubert, T.: Hős vagy kalandor i. m. 385.